

OSMANLI ORDUSUNDA BİR İNGİLİZ SUBAYI: GENERAL SİR WILLIAMS FENWICK VE ANADOLU

İSTİHKÂMLARININ İNŞASINDAKİ ROLÜ

A British Officer in the Ottoman Army: General Sir
Williams Fenwick and Their Role in the Construction
of the Anatolian Forts

Öz: Osmanlı İmparatorluğu; doğu ve batı sınırlarında 1720 İran saldırısı sonrasında başlayan toprak kayıpları ile birlikte güçlü müttefik arayışlarını, önce İngiltere sonra da Fransa ile yakınlaşarak devam ettirmeye çalışmıştır. Bu yakınlaşmalar özellikle 1800'lü yıllarda, askerî malzeme ve askerî uzman eğitimi şeklinde artarak devam etmiş, bu desteklerle ordunun modernizasyonu ve hareket kabiliyeti artırılmaya çalışılmıştır. Müttefik olunan bu ülkeler: topçu ocaklarının kurulup geliştirilmesi, modern ateşli silahların temin edilmesi, çağa uygun yeni savunma sistemlerinin geliştirilmesi, askerlerin eğitilmesi gibi pek çok alanda yenilik çalışmalarına müdahale etmişlerdir. İngiliz vatandaşı General Sir Williams Fenwick'de Osmanlı ordusuna bu maksatla gönderilen bir yüzbaşı olarak görev başlamıştır. 1842 ve 1855 yılları arasında 13 yıl hareket subayı olarak çalışmış, 1853-1855 Osmanlı-Rus Harbi'nde Doğu Anadolu'nun savunulması konusunda görevlendirilmiş, Kars ve Ardahan şehirlerinin tabyalı tahkimatlarla donatılmasına ön ayak olmuştur. Kendi adıyla anılan Williams Tabyası'nın da içinde olduğu Kars Çakmak Doğu Kışlası üzerine kurulan beş tabya ve 1500 metre uzunluğundaki "İngiliz Hattı" olarak anılan hendekle Rus ordusuna karşı büyük bir direniş sergilemiştir. Topçu yüzbaşı olarak geldiği Osmanlı ordusunda, binbaşı, miralay, albay ve ferikliğe kadar yükselen Williams'a ayrıca paşalık unvanı da verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: General Williams Fenwick, Williams Tabya, Kars

Abstract: The Ottoman Empire had tried to continue its search for a strong ally, which started with the territorial losses that started after the attack of Iran on its eastern borders, by getting close to first England and then France. These convergences, especially in the 1800s, continued increasingly as military equipment and military specialist trainings, and the modernization and mobility of the army was tried to be increased with these supports. These allied countries intervened in innovative studies in many areas such as establishment and development of artilleries, procurement of modern firearms, development of new defence systems suitable for the period and training of the soldiers. General Sir Williams Fenwick, an Englishman, started his duty as a captain sent to the Ottoman army for this purpose. He worked as an operations officer for 13 years between the years 1842 and 1855, and was assigned to defend the Eastern Anatolia during the 1853-1855 Ottoman-Russian War. He pioneered in the equipment of the cities Kars and Ardahan with bastion fortifications. He put up a great resistance against the Russian army in the five bastions built on the Kars Çakmak Eastern Barracks, including the Williams Bastion, which is named after him, and in the 1500 meters long trench known as "British Trench". Williams, who came to the Ottoman army as an artillery captain, had rose to the ranks of major, miralay, colonel and general, and was also given the title of pasha.

Key Words: General Williams Fenwick, Williams Bastion, Kars.

SANAT

VE — JOURNAL OF ART AND
ICONOGRAPHY

İKONOĞRAFI
DERGİSİ

1. sayı / issue
2021 güz / autumn

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Osman ÜLKÜ

Dr. Öğr. Üyesi

Adnan Menderes Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat
Tarihi Bölümü

*Assoc. Prof. Dr. Adnan Menderes
University, Faculty of Arts and
Sciences, Department of History of Art*

oulku@adu.edu.tr
ORCID

0000-0002-2527-3756

Gönderim Tarihi ~ Received

01. 09. 2021

Kabul Tarihi ~ Accepted

29. 09. 2021

Yayın Tarihi ~ Published

29. 09. 2021

Atıf / Citation

Ülkü, O. (2021). Osmanlı ordusunda bir İngiliz subayı: General Sir Williams Fenwick ve Anadolu istihkâmlarının inşasındaki rolü. *Sanat ve İkonografi Dergisi*, (1): 34-48.

Derleme Makale

~
Review Article

Giriş

Daha önce doktora tezimin Kars Bölgesi Tabyalarının katalog kısmında 105 numaralı sayfasında kısaca değindiğim, bir asker olmasının yanı sıra askerî sömürgeci olarak da anılan General Sir Williams Fenwick, 4 Aralık 1800 yılında Kanada'nın Nova Scotia eyaleti Halifax kasabasında doğmuş, Mayıs 1815'te Woolwich (Londra) bulunan Kraliyet Askeri Akademisine girmiştir (Halpenny 2013, 3-4). Akademiden mezun olduktan sonra birkaç yılını seyahat ederek geçirmiş, Kraliyet Topçu birliğine katılmış, Temmuz 1825'te topçu subayı, 1840'ta 2. yüzbaşı, 1846'da 1. yüzbaşılığa terfi etmiştir. 1841'de Türk Ordu sistemini ve cephaneliğini yenilemek için Kaptan Collingwood Dickson ile birlikte İstanbul'a gitmiştir. 1843 yılında İran'la Osmanlı Devleti arasında çıkan sınır probleminin çözülmesi için, Sir Stanford Canning başkanlığında kurulan komisyonda görevlendirilerek Erzurum ve Kars'a gönderilmiş, dokuz yıl süren bu görev için kendisine kraliyet nişanı verilmiştir (Halpenny 2013, 7, Sandwith, 2017, 11, Hugh 1911, 24 Troubetzköy 2007, 32-33). 1852 yılında albaylığa, 1854'te ise Brevet Albaylığına terfi ettirilmiş, Osmanlı ordusu içinde ise ferikliğe yükseltilmiştir. 1853'te Kırım Savaşı patlak verdiğinde Williams, savaşın ilk aylarında Türklerin Ruslar tarafından ağır bir şekilde mağlup edilmesinden sonra, Anadolu'daki Türk ordusunun yeniden düzenlenmesine yardımcı olmak için İngiliz komiserliğine atanmıştır. Eylül 1854'te Kars şehrine gelerek kentlin savunması için neler yapılabileceğine dair incelemelerde bulunmuş, kısa süre sonra Türk yetkililerini Kars ve çevresini istihkâmlarla takviye etmeye ikna etmek için Erzurum'a dönmüştür (Sandwith 2017, 68, Troubetzköy 2007, 63. Lake 1856, 42. Allen-Muratoff xxxx 87. Kırzioğlu 1955, 96). Mayıs 1855'te Rus ordusunun Ardahan ve Kars üzerinden Anadolu'ya başlattığı saldırı planının haberini alınca 07 Haziran'da tekrar Kars'a dönmüştür. 25.000 kişilik Rus ordusunu ağır kayıplar verdirecek durdurmaya çalışmış, ancak Kars'ın kuşatılmasına engel olamamış, 7 Ağustos'taki ikinci Rus taarruzunda yeniden şiddetli çarpışmalar olmuş, 29 Eylül'de üçüncü defa saldıran Rus ordusuna 6.000 kişiden fazla kayıp verdirmiştir. (Sandwith 2017, 68, Troubetzköy 2007, 63 Kırzioğlu 1955, 96, Allen-Muratoff 87). Kuşatmanın sonlarına doğru, açlık, soğuk ve kolera salgını Kars'ın nüfusu üzerinde etkisini göstermeye başlamış ve Kasım ayının başlarında, takviye olmayacağına dair haberler gelince, Williams teslim olmak için pazarlık yapmaya karar vermiştir. Rus ordusu komutanı General Muravev'e, koşulsuz teslim olma konusunda ısrar edilirse, her türlü direnişi sergileyeceğini, her silahı çekeceğini, her bayrağı yakacağını ve ardından kasabanın hayatta kalanları üzerinde iradesini kullanmasına izin vereceğini söyledi. General Murav'ev: böylesine yürekli bir düşmana karşı cömert davranarak; isteklerini kabul etmiş, garnizon sancakları ve kılıçlarıyla birlikte geri dönmüş, General Williams'ı, Ryazan'da rahat bir hapis cezasına çarptırmış, Kırım Savaşı sona erince de Mart 1856'da Londra'ya dönmeden önce Çar II. Alexander'ın huzuruna çıkartarak taltif ettirmiştir (Fotoğraf 1). General Williams'ın Kars'ı savunması, Kırım Savaşı sırasında İngiltere-Fransa ve Osmanlı ordularının başarılarının az olduğu esnada İngiliz ordusunun en büyük başarılarından biri olarak kabul görmüştür (Troubetzköy 2007, 87). Doğduğu yer olan Nova Sotia ve daha sonra Cebelitarık gibi yerlerde valilik yaptıktan sonra 1883 yılında Londra'da Hampton otelinde ölmüştür (Mathew 2000, 19. Hamilton 1900, 82).

Williams Tabyası

Çakmak Köyü yolu kenarında, Doğu Çakmak Tepesi üzerinde, kendi adıyla anılan kışla içerisinde bulunan tabya, Sultan Abdulmecid (1839-1861) döneminde Sir Williams Fenwick ve beraberindeki İngiliz subayları tarafından, 1848-1855 yılları arasında yaptırılan tabyalar grubu içerisinde yer almaktadır (Küçük 1992, 259-262, Ülkü, 2005, 105). İngiliz büyükelçisi General Simons, Miralay William Fenwick'i Anadolu Ordusu'na gözlemcilik yapmak ve ordu hakkında

elçiliğe bilgi vermekle görevlendirmiştir. 1853 yılında Osmanlı ve müttefikleri ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşı nedeniyle, miralay W. Fenwick emrindeki subaylarla doğu cephesine katılmak için önce deniz yoluyla Trabzon'a, buradan kara yoluyla Erzurum'a gönderilmiştir (Zaklitsehine 1858, 15. Esmer 1944, 177. Sandwith 2017, 36, Kırzioğlu 1955, 97. Lake 1856, 2).

Williams Fenwick ve ekibi, 23 Eylül 1854'te Kars'a ulaşarak, burada kırk sekiz gün kalmış, kent ve çevresinin savunması ile ilgili plan ve projeler yapmış daha sonra Erzurum'a dönmüştür (Yüzbaşı Fevzi 1927, 106, Kırzioğlu 1953, 96). Miralay Williams; hazırlayıp İstanbul'a gönderdiği savunma raporunda, Kars ve çevresinde hücum yapabilecek bir sahra ordusunun oluşturulmasının bu kıt imkânlarla çok zor olacağını, doğudan gelecek bir Rus saldırısının önlenmesi ancak şehrin ve çevresinin tahkimatlı tabyalarla mümkün olabileceğini belirtmiştir. General Williams; önceden var olan istihkâmların yenilenerek modern silah ve eğitilmiş askerlerle donatılması, hâlen inşaatı devam eden tabyaların tamamlanması ve gerekli görülen yerlere de yenilerinin yapılması ile Doğu Anadolu sınırlarının ancak güvenlik altına alınabileceği konusunda görüş belirtmiştir. (B.O.A. 20124, 20379, 20800). Bu görüş doğrultusunda düzenli bir ordunun kurulması için yeterli zaman, maddiyat ve donanım imkânı olmadığını, bu nedenle tabyalı tahkimatlarla, bölgenin savunulabileceğine karar verildikten sonra, Sir Williams Erzurum'a dönmüştür. General Williams ve Erzurum valisi Vasıf Paşa birlikte kararlar aldıktan sonra Erzurum, Kars ve Ardahan tabyalarının inşaatı, yenilenmesi ve donatımı için çalışmaları başlatmışlar, Miralay Atvelli Lake'i Kars istihkâmlarının güçlendirilmesi için bir grup teknik elemanla birlikte Kars'a göndermiştir (Kırzioğlu 1955, 98. Yüzbaşı Fevzi 1927, 102). Kars ve çevresinde bulunan tepelerin incelenmesinden sonra Arap Tabya ve Veli Paşa Tabyası'nın da top atışı mevzi arasında kalan Çakmak Vadisi ve tepesinin korunması yetersiz bulunmuş, araştırmayı yapan İngiliz subaylar, Veli Paşa Tabyası'nın kuzeybatısına üç yeni tabyadan oluşan bir savunma hattının kurulmasında karar kılmışlardır. Daha sonraki yıllarda "İngiliz hattı" diye anılacak bu savunma merkezinin ortasında, General Williams'ın kendi adıyla anılan Williams Tabya yer almaktadır (Ülkü 205, 105). Kars şehrini kuzeydoğu yönünden Kars çayı boyunca gelebilecek bir Rus saldırısına karşı korumaya yönelik inşa edilen, "İngiliz hattı" savunma grubu yapılarının en büyüğü konumundaki Williams Tabya, kışla ve karargâh binası, sığınak, Korugan, iç ve dış hendekler ile makineli tüfek yuvası birimlerinden oluşmaktadır (Çizim 1, Fotoğraf 2). Tabyanın ana merkezini oluşturan kışla-karargâh binası, 160 m X12.00 m ölçülerinde, kırk bir yay gibi doğudan batıya doğru uzanan binanın ön cephesinin önünde 7.00 m X 3.00 m genişlik ve 3.00 m yükseklikte kesme taş örgülü duvarlara sahip hendek bulunmaktadır (Çizim 2, Fotoğraf 3). Hendeğin iki ucunda bulunan on iki basamaklı merdivenlerle avlusuna inilen tabya, art arda dizilmiş yirmi yedi hücreden oluşmaktadır. Tabyanın ortasındaki sekiz numaralı birim ve kuzey ucundaki büyük hücre, diğer birimlerden daha büyük, iki katlı, köşk görünümlü iki oda, binanın karargâh komuta koşullarıdır. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen tabya genelinde özenli bir işçilik hâkimdir. Osmanlı'nın son dönem ampir mimari üslubu özelliklerine göre cephe ve mimarisi düzenlenen tabyanın cephesi, çok hareketlidir (Fotoğraf - 3). Williams Tabyası'nın karargâh ve koşullarının dış cephe yüzeylerinin kat birimlerinin üstünde ve örtünün altında kalan alınlıkları iri, dikdörtgen, düzgün, taş sarkıtlarla kaplanarak, alınlık frizi kuşağı elde edilmiştir. Hücreleri bölen duvarlar, ortalama 0.85 m kalınlıkta olup cepheden dışa doğru 0.10 m taşmaktadır (Ülkü 106). Dışa taşıntı yapan duvar köşeleri, kapı ve pencerelerin kenarları, kesme taşla kaplanarak, tüm cephede hareketli bir görünüm elde edilmiştir. Kapı ve pencerelerin kemer alınlıklarına konulan kilit taşları, alttan yukarı doğru genişleyen dikdörtgen biçiminde olup diğerlerinden daha iyi işlemeli ve büyüktürler. Pencere önlerinde bulunan, 0.10 m genişliğinde, dışa taşkın, taş işlemeli denizlikler, yapıda hâkim olan

düşey görüntüyü dengelemekte, cephe hareketliliğini artırmaktadır. Tabyanın üzeri hafif eğimli çatıyla örtülmüş, çatının kenarları sekiz santimetre dışa doğru taşırılmış ve kalın bir toprak tabakasıyla kaplanmıştır. Baltık ülkelerine mahsus “Pec” sistemiyle ısıtılan tabyanın ocak nişleri, iki hücreyi birleştiren bir duvara sırt sırta açılarak havalandırılması ortak bir sistemle tek bacadan sağlanmıştır. Binada depo, silahlık ve temizlik hücreleri olarak kullanılan ara hücrelerde, ısıtma sistemi olmadığı için baca konulmamış, diğer birimlere konulan baca sayısı on bir adettir. Dikdörtgen kule şeklinde çatı üzerinde duran bacalar, 0.85 m x 1.10 m genişliğinde, 1.30 m yüksekliğindedir. Düzgün kesme taş malzemeden yapılan bacalar, üç bölümden oluşmaktadır. Üç katlı, yukarı doğru daralan, köşeli kaide kısmı, birinci bölümü, sade hatlara sahip gövde ikinci bölümü oluşturmaktadır. Gövdenin üstü, ters testere ağızlı, geniş bir dış frizi kuşağı ve kaide altlığı şeklinde ikili bir kapakla sonlanmakta, buda bacanın üçüncü ve son bölümünü oluşturmaktadır. Günümüzde, hâlâ askeriye tarafından kullanıldığı için, bacaların üzerlerine birer tane, üçgen sac şapka formunda yağmur siperliği konularak korumaya alınmıştır. Tabyanın güney kanadındaki, yayın kapanan bir ucu biçiminde, başlangıç köşesini oluşturan bir numaralı hücre, yapının erzak deposudur. Diğer (2, 3, 4, 5, 6) numaralı hücreler askerlerin kaldığı koğuşlar olup, yedi numaralı koğuş tabyanın hamamı olarak kullanılmaktadır. Sekiz numaralı ve tabyanın en büyük iki bölümünden birisi olan, iki katlı hücre karargâh binasıdır. Dış cephe görünüşü ve plan uygulaması bakımından, aynı özellikleri taşıyan karargâh binasının alt kat giriş kapısının yanında iki pencere bulunmakta, 0.95 m x 1.05 m genişliğindeki pencerelerin kenarları, taşların dikey ve düşey dizilişleriyle biçimlendirilmiştir. Pencerelerdeki bu düzenleme tüm yapının pencerelerinde aynı biçimde tekrar edilmiş ve bir bütünlük sağlanmıştır. Tabyanın tüm kapılarının düzenlemesi aynı özellikte ve (1.05 m x 1.95 m) ölçülerdedir. Tabyanın tüm pencere ve kapıları basık yay kemer formunda olup bazı kapıların önüne konulan iki basamaklı alçak merdivenler ve pencere önlerindeki denizlikler dış cephenin yatay görüntüsüne katkı vermektedir.

Karargâh biriminin dış cephe düzenlemesi her iki katında da aynı özelliktedir. Sadece alt katın iki pencere bir kapı uygulamasının yerini, üst katta üçlü pencere sistemi almış, ikinci katın orta penceresi alt katta bulunan kapıyla uyum sağlaması için diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur (Fotoğraf 4). İki odadan oluşan karargâh binasının ikinci katın güney cephesinden, geniş ve yüksek kemerli bir kapı ile tabyanın çatı katına, buradan arkadaki hendek ve korugana gidilmektedir. Üst kat birimlerinin aydınlatılması ve havalandırılması, binanın kuzey cephesinde açılan dikdörtgen iki büyük (1.05 m x 1.30 m) pencere ile yapılmaktadır. Orijinalde yuvarlak kemerli olan bu iki pencere, son dönemde yapılan tamiratla dikdörtgene dönüştürülmüştür. Pencerelerin kemer kilit taşları hala yerlerinde bulunan pencerelerin etrafı beyaz badana ile boyanmıştır.

Karargâh binasının iki yanında bulunan 7 ve 9 numaralı hücreler, temizlik hücreleri olarak düzenlenmiştir. Hücreler; geniş bir koridor formunda ve duvarlarında açılan birer ocak nişi bulunmaktadır. Duvarlarında pencere açılmayan hücrelere birer kapı ile girilmektedir. Tabyanın (10, 11, 12, 13) numaralı hücreleri, diğer birimlerle aynı genişlikte ve özelliklerdedir. On numaralı hücrenin kapısıyla avluya açılan bu hücreler, birbirlerine güney duvarlarında açılan kemerli geçiş aralıklarıyla bağlanmaktadır. Yapının birer küçük oda genişliğindeki 13, 15 ve 17 numaralı birimleri eşya ve erzak depolama yerleri olarak değerlendirilmiş, cephelerinde pencere açılmamış, sadece birer kapıyla avluya açılmaktadırlar. Eratın kaldığı 14 ve 16 numaralı birimlerin cephelerinde ikişer pencere açılmış, kapı konulmamış, 13 ve 17 numaralı küçük birimlerin kapıları ortak kullanılmıştır. 17 numaralı hücre ile 19 numaralı koğuş odasının arasında yer alan, ön cephesi büyük bir kemer açıklığı formunda düzenlenen (4.00 m x 3.00 m) 18 numaralı hücre, tabyanın cephanelik odasıdır. 19, 20 ve 21 numaralı erat koğuşu olarak kullanılan birimler, ikişer pencere ile avluya bakmakta ve hücre girişleri 20 numaralı hücreden

açılan kapıyla sağlanmakta, yan duvarlarında açılan birer kemerli açıklıkla birbirlerine bağlıdır. Tabyanın 22 numaralı odası yapıda bulunan diğer ufak birimler gibidir ve temizlik hücreleri olarak kullanılmıştır. Tabyanın 23 numaralı birimi, iki katlı ve ikinci büyük bölümü olup, yapının ikinci karargâh odası konumundadır. Sekiz numaralı karargâh hücreleriyle aynı cephe ve iç düzenlemeye sahip birimin ikinci katından, üst örtüye iki cepheden kapılar ve pencerelerle bağlanmakta, alt katında, iki basamaklı bir yükseltiye çıkılan giriş kapısı ve yanında bulunan iki pencere yapının bütünlüğüyle uyum içerisinde. Kalın bir toprak tabakasıyla örtülü tabyanın önündeki üç buçuk metre genişliğindeki hendekin ön yüzünü sınırlayan ve siperlik görevi de yapan duvarı, tabyanın cephesine uygun biçimde, kesme taş malzemeyle kaplanmıştır (Çizim 2, Fotoğraf 5). Tabyanın arka (batı) cephesinde, Batı Çakmak Tepesi tabyalarına bakan ve diğer tabya yapılarını da çevreleyen 1500 m uzunluğunda, 10.00 m derinliğinde geniş bir hendek uzanmaktadır. “İngiliz Hattı” diye bilinen bu derin ve uzun hendekin etrafına ve uç kısımlarına, savunmayı destekleyen makineli tüfek yuvaları, topçu odaları ve savunma mevzileri yerleştirilerek güçlendirilmiştir. Tabya ve diğer savunma sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarından olan hendek uygulaması, bu tabya grubunda daha özel ve farklı uygulanmış, bir savunma hattı şeklinde düzenlenmiştir. Hendek hattının uzunluğu, derinliği ve belirli noktalarda konuşlandırılan bonet ve koruganlarla desteklenmesi, göğüs göğse yakın bir çarpışma olasılığına göre dizayn edilmiş olduğunu göstermektedir. Anadolu’da, Balkanlarda ve diğer bölgelerde yapılan tabya örneklerinin hendekleri, kendi bina boyutları kadar olup sadece kendi çevrelerini kuşatmaktadır. “İngiliz Hattı” ise bulunduğu bölgede bulunan yapı gruplarını ve konumlandığı alan tamamen kuşatan, derin ve ince işçilikle yapılmış kendine özgü bir örnektir. Tabyanın duvarları, içeride tuğla ve taş malzemeyle karışık örülmüş, kalın bir sıvayla kaplanmış, beyaz badana ile boyanmış, içeriden duvarlarında bulunan kemerli açıklıklarla birbirlerine bağlanan hücrelere giriş dıştan ortalama üç hücreye düşen bir kapı ile sağlanmaktadır (Fotoğraf 7). Ortalama iki hücreye bir havalandırma bacası düşen tabyanın ocak nişleri, duvarın iki yüzüne birden açılarak ortak kullanılmıştır. Hücre duvarlarına ocak nişlerinden başka, eşya koymak için değişik boyutlarda küçük nişler açılmıştır. Tabya; kuzey ve güney uçlarında birer, batısında ve doğusunda üçer tane olmak üzere beş korugan, iki makineli tüfek yuvası ve bir bonet ile tahkim edilmiştir (Çizim 3, Fotoğraf 6). Çakmak Doğu Kışla içindeki tabyalar grubu, Anadolu tabya örnekleri içerisindeki en güzel cephe düzenlemesine sahip örneklerdir. Tamamen düzgün kesme taş ile kaplı dış cephelerde, taşların değişik dizilmeleriyle göze hoş gelen, hareketli cepheler oluşturulmuştur. Kapı ve pencere kemerlerinin kilit taşlarının vurgulanması, taş kaplamaların yüzeyden ortalama beş santimetre kadar dışa taşırılması, tabyalı tahkimat görüntüsünden daha çok bir sivil mimarisi görünümü verilmiştir. Dış cephelerin kat ayrımlarının, bir sıra testere ağız şeklinde dış frizi kuşağı ile vurgulanması, erken dönem Osmanlı mimarisinden bir esinlenme gibi düşünülebilir. Williams Tabyası, planlama, mimari, büyüklük ve süsleme bakımından tam bir bütünlük içerisinde. Dış cephelerdeki yağmur sularının akıp gitmesini sağlayan taş çörtentler, bu grup tabyalara özgü bir süsleme unsurudur. Kars Kalesi’ndeki Kerim Paşa Tabyası’nın kapı, pencere ve havalandırma bacaları Williams Tabyası ile benzeşmektedir. Kars’ın taş malzemenin kolayca temin edilebileceği jeolojik bir coğrafyada olması, tabya binalarının da genelde yüksek tepe ve dağlar üzerine kurulmaları nedeniyle, sıkıntı çekilmeden, kolayca temin edilen taş malzeme bolca kullanılmıştır. Taşın sağlam ve temininin kolay olması, tabyalarda kullanılan bir numaralı malzeme olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Tabyaların duvarları; avluya bakan duvarları, (iç bölümde askerlerin toplandığı, eğitimlerini yaptığı, ön cephe bölümleri) topçu ve pusu odaları, bonet ve koruganları (Çizim 4, Fotoğraf 8) makineli tüfek yuvaları ve hendeklerin dış cephe kaplamaları, genellikle taş malzemeyle yapılmaktadır. Genellikle bina içerisinde moloz yığma

taşla örülen duvar ve taşıma unsurları, dıştan düzgün kesme taşlarla kaplanarak yapıların dış görünümlemlerini cazip hâle getirmektedir.

Kars Karadağ ve Arap Tabyası'nın hendekleri, kısa mesafeli olmasına rağmen, yapıların etrafını derinlemesine kuşatması ve düzgün kesme taş malzemeyle duvarlarının örülmesi bakımından Williams tabyayla benzeşmekte ve ayrı bir özellik katmaktadır. Williams Tabyası'nın kuzeydoğusunda bulunan boneti, büyüklük ve mimari özellikler bakımından Gelibolu Domuz Dere Tabyası'nın bonetiyle benzer özelliklere sahiptir. Kars Veli Paşa ve Hüseyin Paşa tabyalarının bonetleri de büyüklük ve işlev bakımından Williams Tabyası ile benzeşmektedirler. Kars Muhlis Paşa ve Zohrap tabyalarının karargâh odaları iki katlı ve diğer odalardan büyük olmaları nedeniyle Williams Tabyası'nın karargâh odalarıyla aynı özelliktedir.

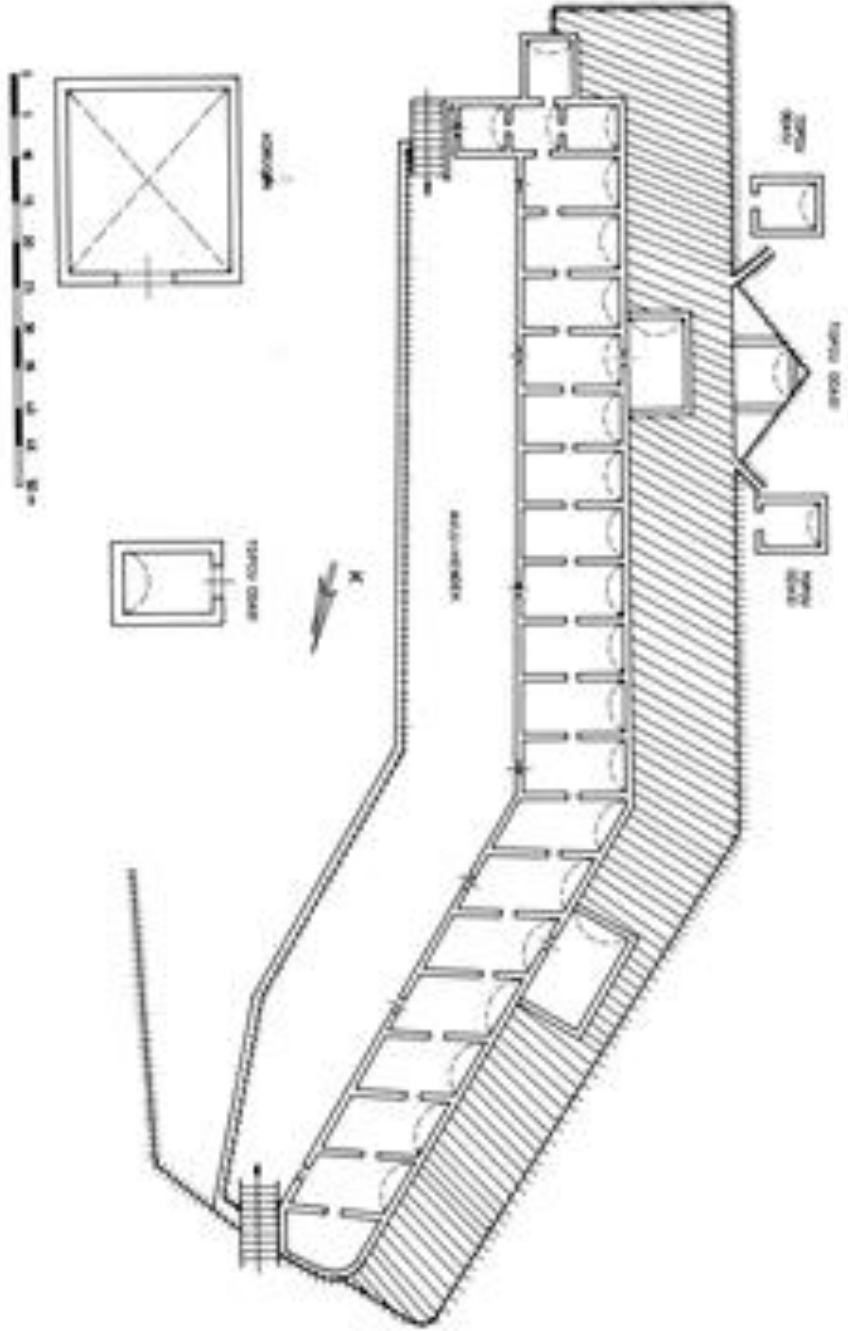
Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu; 18. yüzyılın başından itibaren askerî alanlarda yapmaya çalıştığı ıslahat hareketleri ve diğer alanlarda (mimari, iktisadi ve sosyal hayat gibi) uygulamaya çalıştığı Batılılaşma çabaları nedeniyle dışarıdan personel ve teçhizat almak zorunda kalmıştır. Özellikle yenileşme çalışmalarının ağırlıklı olarak askerî modernleşme ile tamamlamaya çalışılması sonucunda, Avrupa tarzı ordu kurmak, yeni savunma sistemleri geliştirmek, modern ateşli silahlar yapmak ve temin etmek en önemli hedef hâline gelmiştir. Bu hedef doğrultusunda, Avrupa'ya eğitim amacıyla öğrenciler gönderilmiş, Avrupa ülkelerinden uzmanlar getirilmiş, mühendishane mektepleri, topçu ocakları, askerî eğitim okulları ile modern askerî kıbla binaları yaptırılmıştır. Güçlü sömürgeci Avrupa devletleri olan İngiltere ve Fransa, kuzeyde büyüyen bir güç olan Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek amacıyla, ordunun modernizasyonunu yapmak için dönem dönem askerî uzmanlar göndermişlerdir (Ünal 1976, III, 1557). Bu askerlerden birisi olan General Sir Fenwick Williams, Anadolu orduları komutanı General Mustafa Zarif Paşa komutasında doğu cephesinin mukavemetini artırma yönünde girişimleri olmuştur. Yüzbaşı olarak 1842 yılında geldiği Osmanlı ordusunda İstanbul merkezde ve doğu cephesinde on üç yıl görev yaptıktan sonra ferikliğe yükselerek ayrılmıştır. General Sir Fenwick Williams; Doğu Anadolu Cephesi'nin savunulmasının hareketli güçlü bir ordu ile yapılmasının gerekli olduğunu fakat ordunun bu özellikte olmadığını, yorgun ve dağınık bir durumda olduğunu İstanbul'a saraya mektuplarla bildirmiş, savunmanın var olan istihkâmların güçlendirilmesi ve yenilerin yapılmasıyla mümkün olacağı hususunda yönetimi ikna etmiştir. İçlerinde kendi adıyla bilinen dört yeni tabya inşa ettirerek Kars Çayı'nın doğusunda bulunan Çakmak Tepesi doğu yakasını güçlendirmiştir. Anadolu istihkâmları içerisinde planlama, cephe düzenlemesi, mimari ve inşaat özellikleri bakımından önemli bir yere sahip Williams Tabyası, Türk tabya mimarisinin de seçkin bir örneğidir. Özellikle ön ve arka cephelemleri boyunca uzanan hendekleri, yapıya ayrı bir değer katmaktadır.

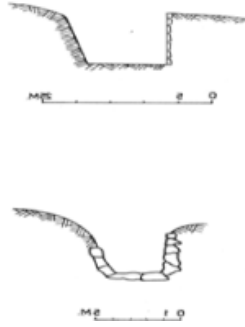
Kaynakça

- Allen, W.E.D. ve Muratoff, P. (1996). *1828-1921 Türk-Kafkas sınırındaki harplerin tarihi*, B.O.A. Dahiliye Defteri, Numara 20124, 20379, 20800.
- Chisholm, H. (1911). Williams, Sir Williams Fenwick. *Ansiklopedia Britannica*, (28): 683.
- Esmer, Ş. (1944). *Siyasi tarih*.
- Halpenny, G. F. (1982). Williams, Sir Williams Fenwick. *Kanada Biyografi Sözlüğü* XI. 224.
- Hamilton, R. (1900). Williams, William Fenwick. *Ulusal biyografi sözlüğü*. 61.
- Kırzioğlu, M. F. (1955). *100. yıldönümü dolayısıyla: 1855 Kars zaferi*.

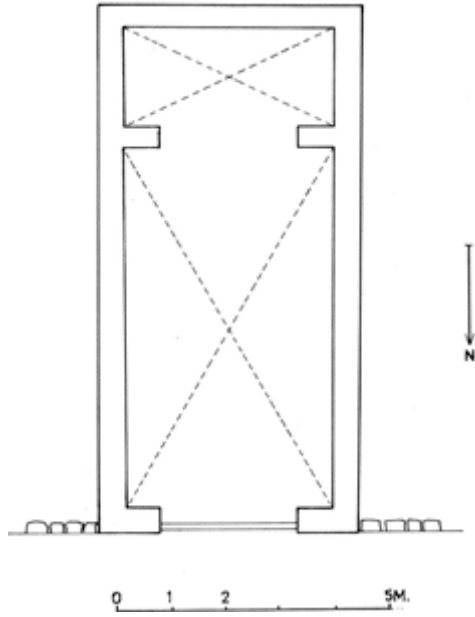
- Kırzioğlu, M. F. (1955). *Kars Tarihi*.
- (Kurdoğlu), Yüzbaşı Fevzi. (1927). *1853-1855 Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi*.
- Küçük, C. (1992). Abdülaziz Maddesi. *DİA I*. 61-63.
- Lake, A. (1859). *Defence of Kars: Historical and Military*.
- Mathew, H.C.G. (1900). Williams, Sir William Fenwick. *Oxford Ulusal Biyografi Sözlüğü*. 187.
- Meclis-i Vala 126 Numaralı Vesikası.
- Sandwith, H. (1856). *A Narrative the Siege of Kars*.
- Troubetzköy, A. (2006). *Kırım Savaşı - modern çağda savaştan bir orta çağ çatışmasının nedenleri ve sonuçları*. Constable & Robinson Ltd.
- Ülkü, O. (2005). *Kars ve Ardaban tabyaları*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Ünal, S. (1976). 1831-1841 Yılları arasında Türk-İngiliz politik ilişkileri. *VIII. Türk Tarih Kongresi*, (III): 1545-1559.
- Zalkitsehine, S. (1858). *Kars et la General Williams: Response au Liure Bleu*.

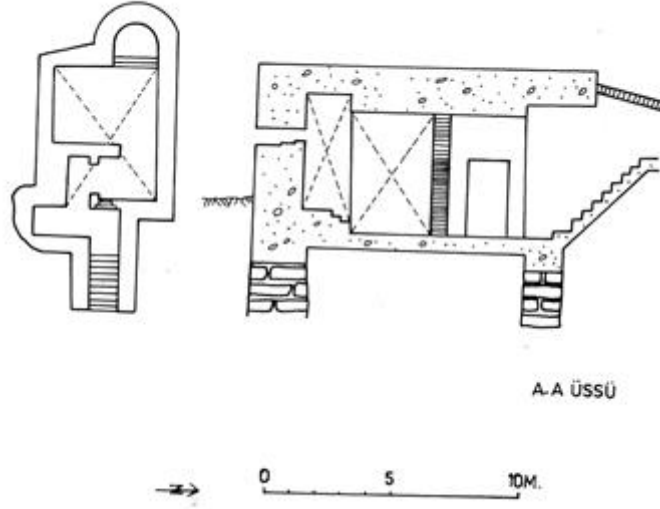
Çizim 2: Williams Tabyası Genel Yerleşim Planı (O. ÜLKÜ)

Çizim 2. Williams Tabyası Hendek Plan ve Kesiti (O. ÜLKÜ)

Çizim 3. Williams Tabyası Topçu Odası Planı (O. ÜLKÜ).

Çizim 4. Williams Tabyası Korugan Planı (O. ÜLKÜ).

Fotoğraf 1. General Williams Fenwick

(http://www.biographi.ca/en/bio/williams_william_fenwick_11E.html Son Erişim 22.09.2021)

Fotoğraf 2. Williams Tabyası Genel Görünüm (O. ÜLKÜ)

Fotoğraf 3. Williams Tabyası Ön Cepheden Genel Görünüm (O. ÜLKÜ)

Fotoğraf 4. Williams Tabyası Kışla-Karargah Binası Genel Görünümü (O. ÜLKÜ)

Fotoğraf 5. Williams Tabyası Ön Cephe Hendeği ve Cephesi (O. ÜLKÜ)

Fotoğraf 6. Williams Tabyası Dış Cepheden Görünüm (O. ÜLKÜ)

Fotoğraf 7. Williams Tabyası Baca ve Üst Örtüsü (O. ÜLKÜ)

Fotoğraf 8. Williams Tabyası Geniş Kemer Açıklıklı Kapısı (O. ÜLKÜ)